

KULTURNA POLITIKA I IDEOLOGIJA VS. SEOSKA KULTURA

316.72:316.75(497.11)"1947/1964"
821.163.41:005.745(497.11)"1947/1964"

Posle Drugog svetskog rata kreatori kulturne politike su na sve moguće načine nastojali da svoju novu ideologiju inkorporiraju u sve segmente kulturnog života. Bilo je izuzetno važno novu ideologiju i kulturnu politiku nametnuti seljacima. U tom slučaju mit o Vuku St. Karadžiću kao i manifestacija njenu u čast, Vukov sabor, mogli su odigrati veoma važnu ulogu. Mnogi ideolozi, ali i ozbiljni naučnici primetili su i otvoreno naglašavali da je Vuk prešao put od nepismenog čobančeta do doktora nauka. To je postao „preporučeni model” za svakoga. Sledeći Vukov primer svi pripadnici društva mogli su radom, naporom „suprostavljanjem moćnim neprijateljima” (tradicionalizmu, nepismenosti, antirevolucionarnim snagama) postati aktivni članovi novog socijalističkog društva.

U toku ovog rada pratićemo zbivanja na Vukovim saborima od 1947. do 1964. godine kako bismo potvrdili tezu da su idolozi i tvorci kulturne politike na svaki način želeli da eliminišu kulturne potrebe seljaka i nametnu im željene, propisane njima sasvim spoljašnje kulturne potrebe.

Ključne reči:

seoska kultura, ideologija, Vukov sabor, kulturne potrebe, elitni modeli kulture, upotreba tradicije.

Srpsko selo, seljaci i seljačke vrednosti, od kada je moderne Srbije, ne prestaju da budu među ključnim političkim simbolima oko kojih zauzimamo pozitivan ili negativan stav. KP (Komunistička partija) je prema selu i seljačkim vrednostima zauzela negativan stav¹, jer je selo u ideologiji Partije trebalo da pretrpi korenite izmene. Naime, selo je bilo „egzemplar za „različito” i „drugačije”, zbog svog od-

1 Vidi: Đukić Dojčinović, Vesna. *Pravo na razlike, selo-grad*. Beograd, 1997. 31 i dalje.

nosa prema tradiciji iz koje je crpelo elemente za oblikovanje, zbog svoje seljačke ekonomije, privrednog mentaliteta i svog kulturnog identiteta.

Veliki poznavalac seoske kulture sociolog M. Mitrović piše: „Tradicionalnu seljačku kulturu karakteriše sinkretizam kulturnih procesa i tvorevina, nerazlučivost racionalnih i iracionalnih sadržaja, individualnih i kolektivnih radnji i postupaka, svakodnevnog života i rada i kulturnog stvaralaštva. Kulturni stvaraoci su anonimni, a kulturne vrednosti se prenose usmenom predajom (pošto je većina stanovništva nepismena). Tradicionalno seljačko društvo je u sebe zatvoreno, sporo se menja, pa mu je i kultura takva....Umetnost i zabava prate rad, a ritam rada i odmora je podvrgnut prirodnim ciklusima. ...Promene u načinu života (rada, stanovanja, kulturnih obrazaca, međusobnih odnosa) dolaze u selo uglavnom spolja, obično iz grada i podržane od šireg društva.”²

Vesna Đukić Dojčinović u knjizi *Pravo na razlike, selo-grad* iznosi tezu da je partiji na vlasti u situaciji brojno nadmoćnog seoskog stanovništva koje je, kako smo već naveli, činilo 74% sveukupne populacije nakon Drugog svetskog rata, bilo neobično važno da „neutralizuje eventualno političko istupanje seljaštva na pozicijama ideologije neke druge političke snage...”³ Socijalistički režim je na ruralnu kulturu gledao kao na nazadnu, povezujući je sa jedne strane sa svrgnutom srpskom monarhijom koja je bila seljačkog porekla, a delom i sa ratnim suparnicima partizana u Srbiji, četnicima, koje je uglavnom podržalo srpsko seljaštvo. Zato je ideolozima bilo važno da preobrase homogenu seosku zajednicu i utiču na korenite izmene kulturnog života na selu, tako što će se eliminisati različitost kulturnih potreba i kulturnih identiteta.

Kako je Partija koja je sebe zvala „avangardom radničke klase” u „posleratnoj proleterskoj državi” u kojoj je „bilo samo 700.000 radnika-proletera”, i u kojoj je „radnička klasa bila malobrojna i nerazvijena grupacija”, mogla izbrisati tu razliku i razoriti tu alternativu u vidu izbora da se živi po principima seoske kulture ili u skladu sa nekim drugim autentičnim kulturnim potrebama? Vesna Đukić Dojčinović piše: „Mi ćemo razloge za uobličavanje kulturne politike kakva je vođena prema selu tražiti u političkom i ekonomskom programu koji je Jugoslaviji i u republikama bio na snazi od 1945. do 1990. godine. Ovo činimo polazeći od pretpostavke da je kultura bila instrument ostvarivanja političkog interesa, tj. da je ispod proklamovane humanističke orijentacije da se *likvidira kulturna zaostalost* sela, postojala namera da kulturne delatnosti budu onaj homogenizujući agens koji će poništiti na prvom mestu ideološke, a zatim i ekonomske, socijalne

2 Mitrović, Milovan M. *Sociologija sela*. Beograd, 1998. 356.

3 Đukić Dojčinović, 51.

i kulturne razlike između sela i grada, ostvarujući *savez* između seljaka i radnika (proletera).⁴

Kulturna politika druge Jugoslavije preporučivala je određene kulturne modele kao „pretpostavljene” ili željene okvire kulturnog ispoljavanja seoskog stanovništva. Ne moramo posebno naglašavati da oni nisu bili odgovarajući ili nisu korenspodirali sa seoskom kulturom koja nema svojstva apstraktne kulture, već sasvim konkretne kulture vezane za seljakov rad. Bila je to klasična zamena „stvarnog stanja željenim”. Naime, KP je svojom ideologijom želela da po hitnom postupku ratara preobrati u poljoprivrednog proizvođača, pripadnika usmene, patrijarhalne kulture uvede u red pismenih, obrazovanih pripadnika „preporučenog kulturnog modela”, i samim time da seljak postane aktivni učesnik revolucionarno demokratskih promena u socijalističkom društvu.

Posle Drugog svetskog rata kreatori kulturne politike su na sve moguće načine nastojali da svoju novu ideologiju inkorporiraju u sve segmente kulturnog života. Bilo je izuzetno važno novu ideologiju i kulturnu politiku nametnuti seljacima. U tom slučaju mit o Vuku St. Karadžiću kao i manifestacija njenu u čast, Vukov sabor, mogli su odigrati veoma važnu ulogu. Mnogi ideolozi, ali i ozbiljni naučnici primetili su i otvoreno naglašavali da je Vuk prešao put od nepismenog čobančeta do doktora nauka. To je postao „preporučeni model” za svakoga. Sledeći Vukov primer svi pripadnici društva mogli su radom, naporom, „suprostavljanjem moćnim neprijateljima” (tradicionalizmu, nepismenosti, antirevolucionarnim snagama) postati aktivni članovi novog socijalističkog društva.

Patrijarhalna institucija saborovanja u Srbiji tog vremena imala je izuzetan značaj, ali sabor za seljaka nikada nije bio isključivo stvar kulture već društveni događaj vezan za trgovinu ili svetkovinu religioznog tipa. Tako da je umetanje kulturnih sadržaja tog tipa u segment života na selu, onima kojima je bio namenjen ostao stran i potpuno izvan njegovog kulturnog kruga. Seoska kultura integralni je deo ukupnog seoskog života. „U tom smislu tradicionalno selo ne poznaje *kulturu* kao jedno posebno funkcionalno područje i strukturni segment seljačkog društva, pa ni zabavu, rekreaciju i slične oblike korišćenja tzv. slobodnog vremena u okviru seljačkog načina života...”⁵ Tako su i svi sadržaji koje su organizatori Vukovog sabora nudili seljacima, dugo ostali izvan njihovog interesovanja.

Prateći pokušaje instrumentalizacije i ideologizacije Vukovog sabora posle Drugog svetskog rata, a posebno jubilej „pobede narodnog jezika” koji je proslavljen 1947. godine, zapazili smo u novinama *20. oktobar* od 09. 09. 1947. godine da

4 Ibid, 22.

5 Mitrović, 342.

ideolozi nameću novu dimenziju rada na selu koja je proistekla iz dogmatsko prosvetiteljskog kulturnog modela Agitpropa. Naime, „masovne organizacije” gradova preuzele su na sebe da one budu „donosioci kulture” seljacima, onom „manje naprednom” delu stanovništva. U tim novinama čitamo da su „u okviru proslave Vuka Karadžića, Đure Daničića i Branka Radičevića, masovne organizacije Beograda primile posebne obaveze.” Smatrajući da proslava ne treba da ima samo manifestacioni karakter i da obuhvata samo Beograd, rejonski odbori fronta doneli su odluku da, uz pomoć sindikalnih podružnica svojih rejona, organizuju posete raznim selima u okolini Beograda. U toku septembra organizovaće se posete u 27 sela. U svim selima održaće se predavanja o Vuku Karadžiću i izvesti kulturni programi u vezi s proslavom. Ova predavanja doprineće još većem zbližavanju frontovskih organizacija ovih sela i članova masovnih organizacija Beograda. Pokloni koje su pojedini rejonski odbori spremili za sela doprineće kulturnom uzdizanju ovih sela. Naime, pribaviće se pokloni za biblioteke. „Svi ovi razni vidovi pomoći za kulturno uzdizanje sela pružiće veliku korist na putu učvršćivanja jedinstva između sela i grada... Narodni front će razviti široku kampanju na upoznavanju naroda sa delima Vuka Karadžića. Biće pojačana i delatnost na otvaranju novih čitaonica i knjižnica, na stvaranju novih kulturno-umetničkih ekipa i priređivanju specijalnih bioskopskih i pozorišnih predstava.”⁶

Šta je ovim potezom ideologija demonstrirala? Ona je ovim jasno poručila da svi moramo biti „jednaki u pogledu prava i u pogledu potreba”. „Ono što jeste bitno sadržano je u nastojanju „...da se homogenizuju svi društveni slojevi”. U toj homogenizaciji, neposredno posle rata, vrlo značajnu ulogu imaju kulturno-umetnička društva ili kulturno-prosvetna društva koja su bili transmittori ideološkog željenog modela ponašanja. Na Vukovom saboru, u tom prvom posleratnom periodu, KUD su bili veoma prisutni i to upravo one sekcije koje su afirmisale folklorni amaterizam. Naime, negirajući tradiciju, kulturna politika se našla pred provalijom. Kako obezbediti transfer političkih ideja kojima je težila Partija onim sredinama koje potiču iz seoske tradicije? Spas je pronađen u kulturno – umetničkim društvima, pogotovo u njihovim folklornim sekcijama. Folklor je trebalo da bude spona koja vezuje nove masovne oblike kreativnog ispoljavanja sa tradicionalnom narodnom kulturom. Ili tačnije, to je bio surogat autentične narodne kulture. Ujedno to je i najbolji pokazatelj koliko su ideolozi KP pogrešili verujući da će uspeti da „privedu” seosko stanovništvo željenim modelima kulture tako što će im ponuditi tradiciju „isečenu” iz vlastitog konteksta i obrađenu shodno zahtevima željenog kulturnog modela. Savremena obrada je u tradicionalne muzičko – igracke forme unosila izmene i prilagođavala ih zahtevima jedne seljacima potpuno strane, apstraktne kulturne forme koja nema veze sa njihovim svakodnevnim životom i potrebama. Ovde je reč o procesima u okviru

6 Dnevne novine 20. oktobar, 9.9.1947.

kjih su elementi tradicije isecaju iz svog osnovnog konteksta i koriste za ostvarivanje ciljeva koji im po sebi nisu imanentni. To je primer *upotrebe tradicije*.

Seosko stanovništvo koje je najčešće posećivalo Vukove sabore, ostalo je zabeleženo, najbolje se provodilo na narodnom veselju koje je sledilo nakon oficijelnog dela programa koji su mnogi posećivali samo u cilju zadovoljavanja forme ili su to shvatali kao „nužno zlo”. Vukov sabor je od njegovog nastanka pratio taj „kermes”⁷ ili veselje, kao i tipični vašarski sadržaji na koje su se organizatori tokom dugog niza godina uvek sa nipodaštavanjem osvrtnali i nisu ih smatrali „dostojnim imena i dela Vuka Karadžića”. Dok se upravo u tim prezrivo odbacivanim sadržajima mogao naći ponekad i neki trag autentične seoske kulture: razne rukotvorine od pletenih korpi, preko veženih peškira i košulja do tkanih ćilima, domačice su prodavale sir, kajmak i slaninu, poneki usamljeni proizvođač narodnih instrumenata bio je i virtuoz na istim.

Vesna Đukić Dojčinović sasvim precizno zaključuje: „Niti je seljak bio slobodan od nametnute, spoljašnje kulture niti je kultura bila slobodna od politike i ideologije partijskog vrha”.⁸

Gospodin Sveta Pantić, učitelj, dugogodišnji društveno – politički radnik, poslanik lozničkog kraja u Prosvetno – kulturnom veću Srbije, koji je dugo godina bio direktno uključen u organizaciju Sabora, u svojoj priči o Saboru primetio je nešto veoma značajno. Naime, pred kraj 50 – ih i početkom 60 – ih godina došlo je do „lutanja u sadržaju” i koncepciji programa. Prema njegovim rečima do toga je došlo jer je direktiva bila da se sve više u program uključuje radnička omladina koja je svoja samoupravna prava počela iznositi izvan fabričkih krugova,⁹ dok je sve veći broj KUD-ova iz Loznice, Šapca, Bijeljine prijavljivao svoje učešće na Saboru. O čemu se ovde zapravo radi? Postrevolucionarni socijalizam oslanjao se na „radnike, seljake i poštnu inteligenciju”. Međutim, upravo u ovom periodu koji napominje gospodin Pantić, došlo je do potpunog eliminisanja seljaka iz ove „boljševičke trijade”. Seljaci su čitavu deceniju unazad već nazivani „kulacima”, kao i „sitno buržoaskim elementima” koji je po svom društvenom biću remetički faktor komunističkog totalitarizma. „Inteligencija je upregnuta u službu režima i dobila je tehničku ulogu ideološkog manipulatora. Radnici su proglašeni za *jedini istorijski subjekt*, a ustvari su poslužili kao glavni objekt ideološke manipulacije. Tako je stvarno razorena tradicionalna struktura srpskog društva u kojoj se ideja srpstva zadržala samo kao *zaostala svest* kod nekog lukavijeg

7 „Vukov sabor”, br. 1. septembar 1970.

8 Đukić Dojčinović, 69.

9 Vidi: Lejn, Kristl. „Ritual i ceremonija u savremenom sovjetskom društvu”. U: *Kultura*. Broj 73/74/75. Beograd, 1986. 181–204.

političara.”¹⁰ U tom periodu, krajem 50 – ih i početkom 60 – ih, kaže gospodin Sveta Pantić (a zabeleženo i u zapisniku svečane sednice Predsedništva kulturno prosvetne zajednice Opštine Loznica koja je održana 20. 9. 1959. godine) rečeno je da Sabor mora da bude „opšte jugoslovenskog karaktera” te da se „moraju izbeći sve lokalističke tendencije i zatvaranje u republičke okvire”. Na toj sednici bili su prisutni gosti iz Beograda: Vlada Zečević, savezni poslanik, Aleksandar Bakočević, sekretar Kulturno prosvetne zajednice, Đorđe Stanimirović Baja, predsednik KPZ NR Srbije, Đuro Gavela, profesor, Golub Dobrašinović, profesor i kustos Vukovog i Dositejevog muzeja. Sednici je predsedavao Petar Mandić, sekretar Opštinskog komiteta Saveza komunista Loznice.

Sastanak je održan u susret velikoj godišnjici – proslavi stogodišnjice Vukove smrti, 1964. Ta godišnjica smatrali su prisutni treba da bude obeležena „veličanstvenom manifestacijom u jugoslovenskom duhu”. Diskusija je išla u tom pravcu ali su se svi saglasili „da prostor oko Vukove kuće postaje tesan za sve one koji žele da pokažu svoju privrženost Vuku”. Čini se da je ovo eufemizam za „privrženost drugu Titu” jer u periodu o kojem je reč KUD – ovi su svesrdno klicali Titu tako što su pevali: *Uz Maršala Tita* (ta pesma je čak tri puta izvedena 1953. godine u okviru istog programa Vukovog sabora), *Graditeljima omladinskih pruga*, *Naš prvi petogodišnji plan*, *Ovde je mladost*, *Steg partije*.

Sadržaj Vukovog sabora tokom 50 – ih postao je „bogatiji” za „fiskulturna takmičenja radničke omladine”, a prikazivani su i „filmovi za narod”. Takođe su održavana i takmičenja na temu „Koliko poznaješ Vukov život i rad”. Sabor 1961. pratila je i izložba o privrednom razvoju Loznice, kao i biciklistička trka i takmičenje u streljaštvu.

Kako se približavala još jedna velika godišnjica, ideolozi KP postajali su sve agresivniji u svom nametanju elitnog modela kulture u sredinu u kojoj su eliminisali sve što im je smetalo – u ovom slučaju seljake i njihove kulturne potrebe. Na Vukovom saboru 1962. beležimo i prvo gostovanje jednog profesionalnog pozorišta. „Atelje 212” odigrao je predstavu *Zlatna kolajna*. Elitni model kulture dobijao je primat koji će izgradnjom pozornice, odnosno velikog amfiteatra u Tršiću, postati trajno obeležje ove manifestacije u određenom periodu.

Na primeru Vukovog sabora od 1947. do 1964. godine videli smo kako su idolozi i tvorci kulturne politike na svaki način želeli da eliminišu kulturne potrebe seljaka i nametnu im željene, propisane, njima sasvim spoljašnje kulturne potrebe.

10 Mitrović, 282.

Rezime

Srpsko selo, seljaci i seljačke vrednosti od kada je moderne Srbije ne prestaju da budu među ključnim političkim simbolima oko kojih zauzimamo pozitivan ili negativan stav. KP je prema selu i seljačkim vrednostima zauzela negativan stav¹¹ jer je selo u ideologiji Partije trebalo da pretrpi korenite izmene. Naime, selo je bilo egzemplar za „različito” i „drugačije”, zbog svog odnosa prema tradiciji iz koje je crpelo elemente za oblikovanje i svoje seljačke ekonomije, i svog privrednog mentaliteta, i svog kulturnog identiteta.

Socijalistički režim je na ruralnu kulturu gledao kao na nazadnu, povezujući je sa jedne strane sa svrgnutom srpskom monarhijom koja je bila seljačkog porekla, a delom i sa ratnim suparnicima partizana u Srbiji, četnicima, koje je uglavnom podržalo srpsko seljaštvo. Zato je ideolozima bilo važno preobraziti homogenu seosku zajednicu i uticati na korenite izmene kulturnog života na selu tako što će se eliminisati različitost kulturnih potreba i kulturnih identiteta.

Kulturna politika druge Jugoslavije preporučivala je određene kulturne modele kao „pretpostavljene” ili željene okvire kulturnog ispoljavanja seoskog stanovništva. U radu je na više mesta dokazano da oni nisu bili odgovarajući ili nisu korenspodirali sa seoskom kulturom koja nema svojstva apstraktne kulture, već sasvim konkretne kulture vezane za seljakov rad. Bila je to klasična zamena „stvarnog stanja željenim”.

Prateći pokušaje instrumentalizacije i ideologizacije Vukovog sabora posle Drugog svetskog rata, a posebno jubilej „pobede narodnog jezika” koji je proslavljan 1947. godine, zapazili smo u štampi iz tog perioda da ideolozi nameću novu dimenziju rada na selu koja je proistekla iz dogmatsko prosvetiteljskog kulturnog modela Agitpropa. Naime „masovne organizacije” gradova preuzele su na sebe da one budu „donosioci kulture” seljacima, onom „manje naprednom” delu stanovništva.

Ujedno to je i najbolji pokazatelj koliko su ideolozi KP pogrešili verujući da će uspeti da „privedu” seosko stanovništvo željenim modelima kulture tako što će im ponuditi tradiciju „isečenu” iz vlastitog konteksta i obrađenu shodno zahtevima željenog kulturnog modela.

¹¹ Vidi: Đukić Dojčinović, 31. i dalje.

CULTURAL POLICY AND IDEOLOGY VS COUNTRY CULTURE

Summary

After the Second World War, the creators of cultural policy were making efforts to incorporate their new ideology into all segments of cultural life. It was very important to impose new ideology and cultural policy upon the peasants. In that respect, the myth about Vuk St. Karadzic, as well as the manifestation held in his honour – Vuk`s Fair, could have played an important role. Many ideologists stressed the fact that Vuk himself passed the way from an illiterate sheperd to the Master of science. That kind of a model became a recommended one for all people. Following Vuk`s example, all citizens of society could have become active members of a new socialist society, with their work, efforts, “resistance to powerful enemies” (traditionalism, illiteracy, anti revolutionary forces).

In this paper, we shall follow the events happened during Vuk`s Fair, held from 1947. to 1964, in order to confirm the thesis that the ideologists and creators of cultural policy had in mind the elimination of all cutural needs of peasants, imposing upon them desired and entirely external cultural needs.